

V. Облік, аналіз та аудит

УДК 657.631.6

*В. М. Івахненко, канд. екон. наук, професор
кафедри обліку в кредитних і бюджетних установах;
К. Г. Кириченко, провідний фахівець
з інформаційних технологій,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»*

ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

Стаття присвячується оцінюванню фінансового стану підприємства. Автори розглядають існуючі в науковій літературі думки з цього приводу і пропонують зосередити увагу на понятті «платоспроможність» як критерії для оцінювання фінансового стану підприємства.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: аналіз, оцінка, інформація, фінансовий стан, оборотні активи, оборотність оборотних активів, платоспроможність, бухгалтерський баланс, розрахунки, грошові кошти, залишки на банківських рахунках, кредиторська заборгованість.

Статья посвящена оценке финансового состояния предприятий. Авторы рассматривают имеющиеся в научной литературе точки зрения по этому вопросу и предлагают обратить внимание на понятие «платежеспособность» как критерии для оценки финансового состояния предприятия.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: анализ, оценка, информация, финансовое состояние, оборотные средства, оборотность оборотных средств, платежеспособность, бухгалтерский баланс, расчеты, денежные средства, остатки на банковских счетах, кредиторская задолженность.

The article covers appraisal of enterprise's financial state. The authors have reviewed different points of view on this subject and propose to serve a solvency as a true criterion for estimation of enterprise's financial state.

KEY WORDS: analysis, appraisal, information, financial state, current assets, turnover of current assets, solvency, balance -sheet, payments, means, balances on bank accounts, liabilities.

Постановка проблеми. Для здійснення виробничих і комерційних завдань кожне підприємство повинно мати достатню величину основних і оборотних активів. Останні потрібні для фі-

нансування поточної діяльності підприємства. Тому формування відповідної суми оборотних активів, а також ефективне їх використання є одним з першочергових завдань керівництва підприємства.

Сьогодні все більше прихильників необхідності поділу фінансового аналізу на швидкий і обмежений в обсягах *попередній, або експрес-аналіз*, і *повний і більш поглиблений* аналіз фінансової діяльності. Для ґрунтовної оцінки фінансової діяльності підприємства в літературі розглядають різноманітні показники і застосувати досить складні аналітичні процедури, а це потребує досить багато часу. Тому прийоми експрес-аналізу, вважають, повинні зробити оцінку фінансового стану за максимально спрощеною методикою.

Аналіз останніх публікацій. Ще недавно деякі аналітики експрес-аналіз пов'язували виключно з оцінкою даних бухгалтерського балансу [2, с. 212—220; 4, с. 315—320; 12, с. 297—304; 13, с. 45—54]. При цьому наголос робиться на побудові таблиці *порівняльного аналітичного балансу* шляхом перегрупування й агрегування окремих статей, розділів звітного балансу в більш придатній для аналізу формі та розрахунку низки додаткових абсолютних і відносних показників

Однак не всі аналітики, добре знайомі з прийомами фінансового експрес-аналізу, поспішають їх популяризувати в своїх підручниках [3, 10, 11, 14]. І справа тут не в зайвій стриманості, якомусь консерватизмі знаних авторів. Все пояснюється, мабуть, тим, що нічого, насправді, нового в такому аналізі немає. Замість сьогоденішнього експрес-аналізу успішно вживали оперативний, поточний аналіз ще з 60-тих років ХХ сторіччя.

Однак чи не головний недолік існуючого експрес-аналізу — це те, що він не спрямований на чітке визначення стадій фінансового стану підприємства. Замість цього вивчають окремі фінансові та виробничі явища (наприклад, майновий стан, ділову активність, ефективність діяльності підприємства), показники звітного балансу (загальна сума активів, зношеність основних засобів, показники ліквідності та стійкості); починають розрахунки численних другорядних фінансових коефіцієнтів, які, можливо, доречні, але в межах другого етапу — виконання поглибленого фінансового аналізу.

Виклад основного матеріалу. Результати фінансової діяльності підприємства відображаються в його фінансовому стані.

При її успішності він може бути добрим (міцним, стійким, задовільним), і навпаки — поганим (нестійким, важким, незадовільним), коли мають місце ті чи інші недоліки у фінансах підприємства.

Головним критерієм для визначення фінансового стану є **платоспроможність підприємства** як його здатність впевнено сплачувати всі свої боргові зобов'язання згідно з встановленими строками або відповідно до договірних умов. Її можна вивчати за минулий період, на якусь певну (звітну) дату або як майбутню можливість розрахуватися у необхідні терміни за існуючими короткостроковими зобов'язаннями.

Найпростіше можна визначити *платоспроможність на якусь дату* на підставі даних бухгалтерського балансу. Для цього спочатку треба з'ясувати наявність залишку грошових коштів на розрахунковому рахунку та інших грошових рахунках (рядки балансу 230 і 240). Якщо ці суми незначні, слід також перевірити стан розрахунків з різними кредиторами.

Вивчення заборгованості починають із сум короткострокових кредитів банків (рядки балансу 500 і 510), кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги (рядок 530), зобов'язань з розрахунків з бюджетом (рядок 550), з позабюджетних платежів (рядок 560), зі страхування (рядок 570), з оплати праці (рядок 580). Оскільки в бухгалтерському балансі не показують окремо суми, вчасно не сплачені, слід додатково використовувати облікові дані для поділу вказаних вище сум на нормальну поточну заборгованість і ненормальну прострочену. Відсутність сум заборгованості, щодо яких порушено терміни сплати, є доброю ознакою сталого фінансового стану підприємства.

Про несвоечасність виплати заробітної плати як одного з можливих показників поганого фінансового стану можна довідатися за даними касової книги (звіряють фактичний час сплати цих сум за книгою з відповідними датами, коли повинна виплачуватися заробітна плата працівникам). Якщо нема сум заборгованості, стосовно яких порушено терміни сплати, то це є важливим свідченням принаймні задовільного фінансового стану.

Аналіз фінансового стану підприємства **за певний період** (місяць, квартал, рік) у принципі потребує з'ясування платоспроможності на підставі сукупності проміжних показників за окремими датами або відносно короткими відрізками часу. Неоціненну послугу тут можуть дати *щоденні банківські випуски з розрахунково-*

вого рахунку (особливо одна сума — залишок коштів на кінець операційного дня).

На рис.1 наведено залишки грошових коштів у двох різних за масштабами виробництва підприємств. Перше підприємство (А) в листопаді мало в цілому задовільний фінансовий стан з певними ускладненнями з платежами 7—8 і 19 числа. Щодо другого підприємства (Б), то його добрий фінансовий стан не викликає ніякого сумніву.

Якщо кошти на розрахунковому рахунку хронічно відсутні, то це — переконливе свідчення наявності фінансових проблем у підприємства. А наявність при цьому можливих застарілих боргів банкам, кредиторам, бюджету та ін. робить негативну оцінку фінансової діяльності ще більш обґрунтованою .

На рис. 1 наведено залишки грошових коштів у двох різних за масштабами виробництва підприємств. Перше підприємство (А) в листопаді мало в цілому задовільний фінансовий стан з певними ускладненнями з платежами 7—8 і 19 числа. Щодо другого підприємства (Б), то його добрий фінансовий стан не викликає ніякого сумніву.

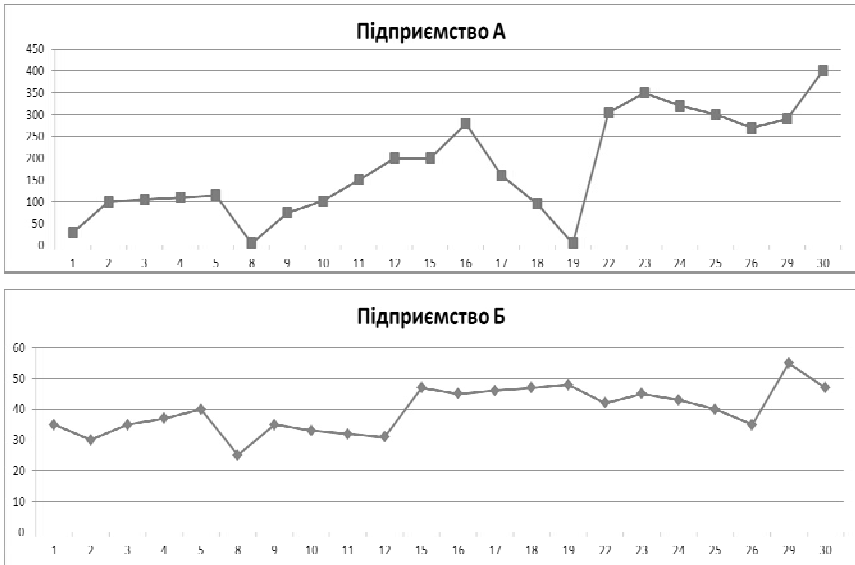

Рис. 1. Динаміка залишків грошових коштів на кінець дня в листопаді, тис. грн

Погіршення фінансового стану — процес, звичайно, поступовий, і тому правомірно розрізняти певні його стадії. Спочатку на підприємстві відчувають деякі фінансові труднощі, згодом фінансові проблеми стають

постійними, а несплачені борги невпинно зростають. Нарешті, у зв'язку з неможливістю погашення великих сум підприємство припиняє роботу і навіть існування. Слід зазначити такі **основні стадії погіршення фінансового стану**:

- **хиткий фінансовий стан** (тимчасові, незначні фінансові труднощі — несвоєчасне повернення кредитів банку, затримка окремих платежів бюджету і постачальникам тощо);

- **скрутний фінансовий стан** (постійна неплатоспроможність і відсутність вільних грошових коштів);

- **критичне погіршення фінансового стану (банкрутство)**, що пов'язане з нерентабельністю виробництва і повною занедбаністю у фінансових справах.

Визначення фінансового стану підприємства обов'язково потребує прискіпливого розгляду можливих причин, що його зумовлює. Все розмаїття кількісних факторів можна об'єднати в один як зміну загальної суми оборотних активів (O_i), а тоді єдиним якісним фактором буде оборотність оборотних активів (K_a). Загальний їх вплив зумовлює отриману у звітному періоді підприємством суму грошових коштів (за мінусом прибутку чи збитку), або обсяг реалізації продукції за собівартістю (P_i):

$$P_i = O_i \cdot K_a. \quad (1)$$

Сума оборотних активів розраховується як середньо хронологічна величина за даними другого розділу активів бухгалтерських балансів (шоквартальних, а краще щомісячних). Оборотність оборотних активів звичайно визначається як середня кількість оборотів у звітному періоді за формулою:

$$K_a = P_i / O_i. \quad (2)$$

У принципі K_a можна ізольовано розрахувати на підставі середньої тривалості фінансового циклу (днів), а потім визначити середню кількість оборотів оборотних активів у звітному періоді. Однак такий підхід більш складний і потребує занадто багато часу.

На підставі даних табл. 1 проведемо розрахунок впливу основних фінансових факторів на зміну обсягу реалізації продукції:

Таблиця 1

Показник	Минулий рік	Звітний рік	Абсолютне відхилення
1. Річний обсяг реалізації за собівартістю продукції, тис. грн	50 000	60 000	+10 000
2. Оборотні активи, тис. грн	20 000	25 000	+5000
3. Кількість оборотів оборотних активів, (п. 1 / п. 2)	2,5	2,4	-0,1
4. Тривалість одного обороту, днів (360 / п. 3)	144	150	+6
5. Резерви обсягу реалізації продукції за собівартістю, тис. грн		7200	
6. Резерви скорочення — виробничих запасів — дебіторської заборгованості		3000 1000	

Розрахунок впливу факторів на обсяг реалізації:

1. Вплив зміни суми оборотних активів:

$$+ 5000 \cdot 2,5 = 12\,500 \text{ тис. грн}$$

2. Вплив уповільнення оборотності оборотних активів:

$$-0,1 \cdot 25000 = -2500 \text{ тис. грн}$$

$$\text{Разом: } 10000 \text{ тис. грн}$$

Отже, зростання у звітному періоді грошових надходжень у сумі 10000 тис. грн було наслідком збільшення величини оборотних активів (+12500) і погіршення показника оборотності оборотних активів (- 2500). Діючі методики аналізу оборотності оборотних активів зорієнтовані лише на пошук сум відносного вивільнення (залучення) оборотних активів внаслідок зміни їх оборотності у звітному періоді. Цей розрахунок проводиться таким чином:

$$(+ 6) \cdot 60\,000 / 360 = +1000 \text{ тис. грн,}$$

тобто додаткове залучення в оборот оборотних активів складає 1000 тис. грн.

Найчастіше фінансові ускладнення виникають внаслідок:

1. накопичення невиправданих (понаднормативних) залишків товарно-нормативних цінностей на складах підприємства;

2. погіршення показників виробничої діяльності (обсяги виробництва, якість і асортимент продукції тощо);

3. затримки реалізації продукції (затоварювання, падіння цін і попиту, збільшення простроченої дебіторської заборгованості покупців);

4. зниження рентабельності виробництва, а отже, і зменшення суми прибутків й оборотних активів;

5. втрати обігових коштів через незважені власні управлінські рішення;

6. вилучення коштів у підприємства адміністративним, судовим, податковим або інфляційним шляхами;

7. інших причин (збитки від стихійних лих, несподівані банкрутства боржників, зростання конкурентного тиску закордонних виробників, зміни митних процедур тощо).

Завершуючи аналіз фінансового стану, слід дати йому розгорнуту оцінку, зазначити найважливіші обставини і чинники, які його сформували, а також вказати на наявні резерви.

Що стосується фінансових резервів, то в першу чергу слід зосередити увагу на тих сумах оборотних активів, які припинили свій поступальний рух і накопичилися в зайвих запасах або в нерухомих сумах дебіторської заборгованості. На підприємстві відповідні суми складали 3000 і 1000 тис. грн.

Тепер треба розрахувати можливу швидкість оборотності оборотних активів ($d_{\text{мож}}$) за умови вивільнення вказаних непрацюючих коштів:

$$d_{\text{мож}} = [(25\ 000 - (3000 + 1000)) \cdot 360 / 60\ 000] = 126 \text{ днів}$$

Скорочення циклу обороту буде складати 24 дні (126—150). Однак розрахунок фінансових резервів буде неповним якщо не врахувати знайдених резервів зростання обсягу реалізації (ΔP) в сумі 8840 тис. грн у цінах продажу або краще 7200 тис. грн в оцінці за собівартістю.

У цьому випадку додаткова потреба в оборотних активах (ΔO_p) обчислюється за формулою:

$$\Delta O_p = \Delta P / 360 \cdot d_{\text{мож}}$$

$$\Delta O_p = 7200 / 360 \cdot 126 = 2520 \text{ тис. грн.}$$

Таким чином, при повному використанні всіх вказаних резервів загальне вивільнення оборотних активів ($\Delta O_{\text{заг}}$) буде складати:

$$-4000 \text{ тис. грн} + 2520 \text{ тис. грн} = -1480 \text{ тис. грн.}$$

За умови лише використання резервів зростання обсягів реалізації (без вивільнення непрацюючих оборотних активів) додаткова потреба (ΔO_p) буде більшою:

$$\Delta O_p = \Delta O_p / 360 \cdot d_1,$$

$$\Delta O_p = 7200 / 360 \cdot 150 = 3000 \text{ тис. грн.}$$

При різному ступені використання як першого, так і другого резерву додаткова загальна потреба в оборотних активах буде знаходитися в межах інтервалу -1480 і $+3000$ тис. грн.

Для спрощення розрахунків загальної додаткової потреби (визволення) оборотних активів можна порекомендувати розрахунок за формулою:

$$\Delta O_{\text{заг}} = \frac{(O - \Delta O) \cdot \Delta P}{P} - \Delta O,$$

де $\Delta O_{\text{заг}}$ — резерви визволення оборотних активів, тис. грн; ΔP — резерв зростання обсягу реалізації продукції за собівартістю, тис. грн.

Висновки. Сьогодні очевидна необхідність поділу фінансового аналізу на швидкий *попередній, або експрес-аналіз*, і повний і більш *поглиблений* аналіз фінансовій діяльності. При цьому відбір інформаційних джерел, відповідних фінансових показників, визначення напрямів та обсягів досліджень залежить від мети, термінів, виконавців та можливих споживачів запланованих аналітичних робіт. На жаль, існуючі методики експрес-аналізу («читання» балансу) не дають змоги оперативної і реально оцінювати рівень фінансового стану підприємства.

Чітке розуміння сутності фінансового стану підприємства як певного рівня його *платоспроможності* дозволяє зосередити увагу аналітиків у першу чергу на наявності і динаміці залишків грошових коштів, стану платіжної дисципліни. Треба також додатково проаналізувати суми заборгованості з короткострокових кредитів банків, кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги, розрахунки з бюджетом, з оплати праці. При цьому наявність несплачених своєчасно боргів, особливо затримки виплати заробітної плати власним працівникам підтверджує негативну оцінку фінансової діяльності, а отже, і відповідно фінансового стану підприємства.

Аналіз фінансового стану підприємства *за певний період* (місяць, квартал, рік) у принципі потребує з'ясування платоспроможності на підставі сукупності відповідних показників за окремими датами або відносно короткими відрізками часу. Неоціненню послугу тут можуть дати *щоденні банківські випуски*

з *розрахункового рахунку* (особливо одна сума — залишок коштів на кінець операційного дня). У зв'язку з цим справжньою підмогою для аналітиків були би у річному звіті ф. 5 «Примітки до фінансової звітності», таблиця VI дані щодо залишків грошових коштів в кінці кожного місяця (а не як зараз, лише в кінці року).

Залежно від встановленого при аналізі характеру платоспроможності можна виділити такі чотири основні стадії фінансового стану підприємства:

- *добрий фінансовий стан*;
- *хиткий фінансовий стан*;
- *скрутний фінансовий стан*;
- *критичне погіршення фінансового стану (банкрутство)*.

Аналіз фінансового стану підприємства потребує традиційно прискіпливого вивчення факторів, що на нього впливають. Усе розмаїття кількісних факторів можна об'єднати в один як зміну загальної суми оборотних активів, а тоді єдиним якісним фактором буде оборотність оборотних активів. Загальний їх вплив зумовлює отриману у звітному періоді підприємством суму грошових коштів (за мінусом прибутку чи збитку), або обсяг реалізації продукції за собівартістю.

Завершуючи аналіз фінансового стану, слід дати йому розгорнуту оцінку, зазначити найважливіші обставини і чинники, які його сформували, а також вказати на наявні резерви. Що стосується фінансових резервів, то в першу чергу слід зосередити увагу на тих сумах оборотних активів, які припинили свій поступальний рух і накопичилися в зайвих запасах або в нерухомих сумах дебіторської заборгованості.

Погіршення фінансового стану може бути як наслідок фатального збігу декількох згубних зовнішніх обставин, так і власних поточних управлінських зволікань чи непродуманої стратегії розвитку підприємства.

Література

1. *Базилінська, О. Я.* Фінансовий аналіз: теорія і практика [Текст]: навч. посібник/ О. Я. Базилінська. — К.: Центр учбов. літер., 2009. — 328 с.

2. *Власюк Н. І.* Фінансовий аналіз [Текст]: навч. посібник — Львів: Магнолія—2006, 2010. — 328 с.
3. Економічний аналіз: Навч. посіб. / Колектив авторів під керівництвом акад. НАНУ, проф. М. Г. Чумаченка. — 2-ге вид. — К.: КНЕУ, 2003. — 556 с.
4. *Івахненко В. М.* Курс економічного аналізу: Навч. посіб. — 5-те вид., переробл. і доп. — К.: Знання, 2006. — 220 с.
5. *Кіндрацька Г. І., Білик М. С., Загородній А. Г.* Економічний аналіз: Підручник, 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2008. — 487 с.
6. *Ковалев В. В.* Финансовый анализ: методы и процедуры. — М.: Финансы и статистика, 2001. — 560 с.
7. *Литвин Б. М., Стельмах М. В.* Фінансовий аналіз : [Навч. посіб.] — К.: «Хай-Тек Прес». 2008. — 336 с.
8. *Мошенський С. З., Олійник О.В.* Економічний аналіз: Підручник, 2-ге вид., доп. і перероб.— Житомир: ПП «Рута», 2007. — 704 с.
9. *Попович П. Я.* Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання: [Підручник]. — 3-тє вид., перероб. і допов. — К.: Знання, 2008. — 630 с.
10. *Прокопенко І. Ф., Ганін В. І., Петряєва З. Ф.* Курс економічного аналізу: [Підручник] / за ред. І. Ф. Прокопенка /. — Харків: Легас, 2004. — 384 с.
11. *Савицька Г. В.* Економічний аналіз діяльності підприємства. — 2-ге видання. — К.: Знання, 2005. — 662 с.
12. Фінансово-економічний аналіз: Підручник / Буряк П. Ю., Римар М. В., Бець М. Т. та ін. [Під заг. ред. П. Ю. Буряка, М. В. Римара]. — К.: ВД «Професіонал», 2004. — 528 с.
13. *Мних Є. В.* Економічний аналіз діяльності підприємства: Підручник. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. — 514 с.
14. *Ейсен Никбахт, Анжеліко Гроппелі.* Финанси /Пер. з англ./ — К.: Вік, Глобус, 1992. — 383 с
15. *Шеремет О. О.* Фінансовий аналіз [Текст]: навч. посібник / О. О. Шеремет; М-во освіти і науки України, нац. ун-т харчових технологій. — К.: Кондор, 2010. — 193 с.
16. *Шило В. П.* Аналіз фінансового стану виробничої та комерційної діяльності підприємства [Текст]: навч. посібник / В. П. Шило, С. Б. Ільїна, І. І. Крштопа. Вид. 2-ге, доповн. — К.: Кондор, 2011. — 292 с.

Статтю подано до редакції 27.03.12 р.